

Munkásharcok Erdélyben és az Egyesülés

Az Osztrák—Magyar Monarchia, amely belpolitikailag az osztrák és magyar uralkodó osztályok társadalmi és nemzetiségi elnyomásra épülő egyezsége, külpolitikailag pedig (mint Marx megjósolta egy 1866. július 27-én Engelshez írt levelében) a megerősödő porosz hatalom és a cári reakció expanziós politikája közti délkelet-európai egyensúly fenntartója volt, bizonytalan struktúrájú politikai konglomerátumként alakult ki 1867-ben. Ezt a sajátos képletet jellemezve Lenin helyeslően idézi Rosa Luxemburg megállapítását, amely szerint „a Habsburg-monarchia nem egy burzsoá állam politikai szervezete, hanem csak a társadalmon élőködők néhány klikkjének laza szindikátusa“ (*Művei*, 22. 324). Ingotag talajra épült, melynek létalapját kettős — társadalmi és nemzeti — ellentmondás ásta alá. A kialakuló imperializmus még a századforduló idején is szorosan összefonódott a szívós feudális maradványokkal, ez pedig döntően rányomta bélyegét az ország egész gazdasági és társadalmi életére. Meghatározta politikai szervezetének abszolutista-militarista arculatát és jellemezte a népeknek ezt a börtönét, amelyben több mint tíz nemzet élt. A mesterségesen kialakított, hatalmi eszközökkel fenntartott soknemzetiségű államban, ahol a polgári demokratikus forradalom kiteljesítése még a jövő feladatául jelentkezett, az elnyomott nemzetiségek mozgalma — az általános demokratikus átalakulás keretében — természetesen a nemzeti önrendelkezés érvényesítésére irányult. Végeredményben önálló nemzeti államok kialakítását vagy a nemzetiségek meglévő anyaállamai nemzeti-politikai egysége kiteljesítésének megvalósítását célozta.

A század első éveiben újabb és újabb válságok rázkódtatták meg a dualista monarchiát. Megindult és fokozatosan erősbödött az új forradalmi helyzet felé mutató erjedés mint az imperializmus kiélezte ellentmondások természetes következménye. Ebben elválaszthatatlanul összefonódik a tömegek megnövekedett forradalmi harca és a nemzetek önrendelkezési jogra irányuló törekvése. A magyar uralkodó körök ugyanekkor a magyar politikai nemzet egységének, a politikai és területi integritásnak a politikáját folytatták. Egyes vezető politikusok nyíltan tagadták az egyes nemzetek politikai individualitását. A különböző intézkedések (például az oktatásügyben) oda vezettek, hogy a nemzetiségi ellentétek a korábbi időszakoknál jobban kiéleződtek. Mindezzel párhuzamosan vagy inkább mindezek keretében az imperializmus korában a monarchia egyes nemzetein belül meggyorsult a társadalmi szerkezet élesebb kontúrjainak kirajzolódása, az osztályok és a rétegek világosabb elkülönülése.

Ezzel a folyamattal együtt járt és különös jelentősége volt annak, hogy a munkásosztály történelmileg mindinkább előtérbe került és a

dualista állam nemzeteinek az önrendelkezésükért vívott küzdelmében egyre nagyobb szerephez jutott. Így teljesen indokolt a kérdés olyan felvetése, amely szerint a monarchia szétfeszítésében, szükségszerű felbomlása siettetésében és tényleges megvalósításában elhatározó szerepe volt a munkásság mozgalmának. Természetesen az ipari munkásság küzdelme — amely általában egyesítette magában a társadalmi és nemzeti törekvéseket — elválaszthatatlan a parasztmozgalmaktól, a hadseregben végbemenő bomlási folyamattól az imperialista háború második szakaszában, a városi szegénylakosság akcióitól, az egyes nemzetek polgári erőinek a nemzeti felszabadulást célzó törekvéseitől.

Erdélyt a XIX. század utolsó évtizedeitől az első világháború időszakáig az uralkodó körök érdekeinek megfelelően elsősorban agrár-ipari nyersanyagszolgáltató területként tartották számon. Ez a helyzet tükröződik egyebek mellett az aktív lakosság foglalkozás szerinti megoszlásában (ez egyébként a nemzetiségi helyzetre is fényt vet). Az 1910-es felmérés szerint Erdély aktív lakosságának 69,3%-a mezőgazdaságban, 14,3%-a az iparban, 4,1%-a a kereskedelemben és a közlekedésben, 12,1%-a más tevékenységi ágakban dolgozik.

Az ipar csak olyan mértékben és irányban fejlődött, ahogy azt az osztrák és más külföldi tőkés csoportok érdeke megkívánta. A XX. század első évtizedeiben a finánctóke befolyásának növekedése Erdélyben is az ipari termelés nagyobb koncentrációjához vezetett. Így például az 500-nál több munkást foglalkoztató vállalatoknál 1910-ben az összmunkásság 72,9%-a dolgozott, ugyanakkor ezek a vállalatok az összipari vállalatok 26,7%-át alkották. A termelés koncentrációjára igen szemléltető példa a szén- és vastermelés helyzete. 1905-ben Erdély széntermelésének 83,3%-át 3 vállalat szolgáltatta, a fennmaradó 16,7%-ot 7 vállalat. A nyersvastermelés 94,3%-a ugyancsak 1905-ben 3 vállalatban összpontosult. Jellemző Erdélyre az ipar területi koncentrációja is. 1910-ben 5 megyéjében találjuk a bánya- és nehézipari vállalatok 100 munkásnál többet foglalkoztató egységeinek 48,7%-át, ennek velejárójaként ezekben a megyékben dolgozik a nagyipari munkásság 57%-a. Erdély nagyiparának 51,3%-a és nagyipari munkásságának 42,3%-a a többi 17 megyében oszlik meg.

A fejlődésében mesterségesen korlátozott és eltorzított erdélyi ipar munkásságának kizsákmányolási foka törvényszerűen igen magas volt. A gazdasági kizsákmányolást még tovább súlyosbította a nemzeti elnyomás.

Az általános erdélyi helyzetet tekintve a teljes gazdasági-politikai kiszolgáltatottság, a kettős elnyomás alatt ez a terület a Habsburgmonarchia egyik „legnyugtalanabb” tartománya volt, ahol az elnyomott és kizsákmányolt tömegek elkeseredett harcot folytattak mind az osztrák és magyar tőke urai, mind a poroszutas fejlődést mutató mezőgazdaság okozta körülmények ellen, a társadalmi kizsákmányolás és a nemzetiségi igazságtalanság, jogfosztottság ellen. Ilyen állapotok uralkodtak, amikor 1914 nyarán kirobbant a világháború. Ez természetéből következően szükségszerűen tovább nehezítette a néptömegek helyzetét. A terheket az uralkodó körök természetesen a tömegek vállára hárították. Mindez a népesség nagymértékű elnyomorodásához vezetett. 1914. július 31. és 1919. július 31. között a legszükségesebb élelmiszerek ára 2631%-kal, a ruházati cikkek ára 2681%-kal emelkedett, ezzel szemben 1918 végén a munkások általános reálbére az 1914. januári bérnek csak 63,5%-a. Ugyanakkor a

háborúból a különböző tőkés csoportok busás hasznot húztak különösen azokban a vállalatokban, amelyek a hadsereg számára termelnek. Így például a Salgótarjáni Kőszénbánya R.T. — ennek birtokában volt a zsilvölgyi bányák jelentős része is — 1916-ban öt és fél millió korona nettó profitot ért el (a közfogyasztási célokra eladott szén árát ez a társaság 1914 és 1918 között 422%-kal emelte).

Az állam különleges módszerek alkalmazásával támogatta a kapitalistákat és törte le a dolgozók mozgalmait. Már 1912-ben kiadtak néhány törvényrendeletet a „háború esetére szóló kivételes intézkedésekről“, a „hadiszolgáltatásokról“ és így tovább. Ezek a rendelkezések szigorú fegyházzal büntetendő cselekménynek minősítik a sztrájkot, sőt a sztrájkra való felhívást is. Ugyanezek a törvények felhatalmazzák a kormányt, hogy „személyes szolgálattételre“ kötelezze a polgári lakosságot.

Egy másik kormányakció, mely egyértelműen az ipari munkásság ellen irányult, az üzemek, gyárak militarizálása volt, s 1914 végétől fokozatosan hajtották végre, elsősorban ott, ahol a termelés közvetlenül szolgálta a hadsereg érdekeit. Ez azt jelentette, hogy a munkásokat mint mozgósított katonákat kezelték (például a Zsilvölgyében 2 zászlóaljba szervezték, Petrozsény, illetve Lupény központtal), katonai parancsnokságok alá rendelték őket, munkahelyüket nem hagyhatták el, kötelesek voltak a munkaadó megszabta bérért dolgozni és katonák módjára engedelmességni tartoztak minden felső parancsnak. Az ilyen helyzetről mondotta Lenin, hogy ez a valóságban nem más, mint „katonai kényszermunka a munkások számára, a kapitalisták profitjainak katonai védelme“ (*Művei*, 25. 384). A háború vége felé a militarizálást kiterjesztették a mezőgazdaságra is. A különböző nagybirtokokon, főleg Nagyvárad és Arad vidékén, a mezőgazdasági munkásokat ugyancsak katonai alakulatokba szervezték, s mint katonákat kényszerítették őket munkára.

A háború okozta nyomor mellett Erdélyben még feszültebbé tette a helyzetet az a tény, hogy 1916 nyarán Románia, engedve az antant-hatalmak nyomásának — ezek ugyanis megígérték a román nép történelmileg meghatározott, szükségszerűvé vált, sok évszázada érlelődő politikai egységtörekvéseinek támogatását —, belépett a háborúba.

*

Az ipari munkásság — bár sokkal nehezebb körülmények között, mint korábban — az imperialista háború alatt is tovább folytatta harcát. Jóllehet az 1905—1907 közötti időszak forradalmi fellendülése után rövid hanyatlás következik (1908—1910), de 1911-től aztán új, az előzőnél hevesebb erejű forradalmi hullám kezdődik, amely a világháború éveibe torkollik. Erre az új dagályra jellemző, hogy a munkásharcok már a készülő háború elleni állásfoglalást is magukban hordják (1911 februárjában és júniusában megmozdulások voltak Temesvárt, Aradon, Kolozsvárt, Nagyváradon, Brassóban és más városokban), s 1912. május 24-én általános sztrájkban és tömegtüntetésekben csúcsosodtak ki Erdély összes ipari központjaiban. 1913 elején szintén nagy tömegakciókra került sor a háborús készülődés és a demokratikus szabadságjogok korlátozása ellen, 1914 nyaratól — annak ellenére, hogy a szociáldemokrata mozga-

lom programatikus és szervezési, taktikai gyengeségei károsan hatottak a munkásmozgalom fejlődésére, s a reakció mindent megtett a tömegakciók megakadályozására — a háború objektíve az osztályharc kiéleződéséhez vezetett.

A nagy világgégés első éveiben Erdély munkásságának harcában jelentős helyet foglal el a Zsilvölgye szénbányászainak mozgalma, ez megszaktításokkal 1916 május végétől július elejéig tartott, s több mint 10 000 dolgozó vett részt benne. A hatóságok katonaságot vontak össze a bányák vidékén, mintegy 400 bányászt letartóztattak; sokat közülük börtönbüntetésre, 10-et pedig halálra ítélték. A sztrájk után a résztvevők jó részét, megtorlasként, a frontra küldték. 1916. június 23-án a Zsilvölgyében kihirdették a statáriumot.

Azonban az államhatalom szigorú megfélemlítő célzatú intézkedései ellenére 1916 folyamán a munkásság mozgalma Erdély más vidékein is folytatódott. Így például az egyik marosvásárhelyi fűrészüzemben a sztrájk 1916 novemberétől 1917 január elejéig tartott.

1917 tavaszától a tömegmozgalom új lendületet vesz. Ennek fontos útjelzője május elsejének a békekövetelés jegyében lezajlott megünneplése Erdély-szerte. Különösen nagyszabású demonstrációra került sor Aradon, Resicán, Temesvárt, Szebenben és Kolozsvárt. De a munkásharcok fellendülése nem merült ki a május elsejei gyűlések és felvonulások megszervezésében, a nyár elején még számos helyen volt sztrájk. Közülük a legjelentősebbek a brassói, piski, petrozsényi vasutasok, valamint a Zsilvölgye dolgozóinak újabb munkabeszüntetései.

Az év folyamán megélnék a munkások szervezkedése is. Egészen új szakszervezetek létesülnek, egyesek pedig újjáalakulnak. Általában a szakszervezetek taglétszáma — amely 1915-ben nagymértékben megcsappant — 1917-ben ugrásszerűen megnövekedett. Egy ideig féllégáisan működtek; végül is a hatóságok a tömegek nyomására kénytelenek engedélyezni őket. 1917 tavaszától a Magyarországi Szociáldemokrata Párt helyi szervezetei, amelyek a háború első éveiben úgyszólván teljesen szüneteltek, újra megkezdték tevékenységüket. Jellemző viszont, hogy a párttagság tömegei egyre inkább balra tolódtak. Erre utal többek között a Szociáldemokrata Párt kolozsvári szervezetének július végén tartott nagygyűlése. Októberben újra megjelenik az *Adevărul* című újság.

Általánossá válik, hogy a gazdasági jellegű, azonnali orvoslást sürgető követelések mellett a különböző tömegmozgalmak mind nyíltabban lépnek fel távolabb mutató politikai tartalmú igényekkel. 1917 júliusában például Nagyváradon több mint 6000 ember tüntetett az utcán, a béke és az általános választójog jelszavaival. Mikor a város polgármestere a tüntetők lecsendesítése céljából az újonnan trónralépő IV. Károly és a kormány által júniusban megígért választójogra hivatkozott, de egyben célzott arra, hogy a választójog megadásakor biztosítani kell a magyar lakosság fölényét a nemzetiségekkel szemben, a tüntetők nem engedtek a sovíniszta félrevezetésnek, és továbbra is hangoztatták: „Minden osztályra és fajra kiterjedő választójogot követelünk, tiltakozunk minden jogfosztó intézkedés ellen.“

*

1917 őszére már igen kiéleződött a helyzet. A véres imperialista háború befejezésének s a társadalmi és nemzeti elnyomás felszámolásának szükségessége mind parancsolóbb formában jelentkezik. Az 1917 elején Európában bekövetkezett fordulat, a békét sürgető forradalmi hangulat mind élesebben mutatkozik meg Erdélyben is.

Az oroszországi Októberi Szocialista Forradalom győzelmének, a szovjethatalom létrejöttének visszhangja kedvező talajra talált az erdélyi tömegek harcában és lelkesítőleg hatott annak további előrehaladására. A Lenin vezette bolsevikok történelmi jelentőségű sikereinek közvetlen és látványos üdvözlése, a példa követésére való buzdítás mellett megfigyelhető a munkásmozgalomnak mind erősebb politikai telítődése. Előtérbe kerülnek a forradalmi elemek, akik a kimondottan osztálytörekvéseket általánosabb keretben, a szélesebb demokratikus átalakulás perspektívájában fogják fel. Szembeötlő például, hogy a szociáldemokrata és szakszervezeti kezdeményezésre szervezett több megmozdulás — így az 1917. decemberi tömeggyűlések olyan fontos központokban, mint Temesvár, Resica, Arad, Nagyvárad — a béke azonnali megkötése és különböző demokratikus szabadságjogok követelése mellett felveti az összes nemzetiségek teljes jogegyenlősége biztosításának kérdését, a szociáldemokrata *Adevărul* pedig közli Emil Isac cikkét, amely bírálja a román polgári köröket a nemzetiségi elnyomással szembeni passzivitásukért és mozgósítón figyelmeztet az egységes nemzeti állam kiteljesítésének történelmi követelményére.

A dualista monarchia egész munkássága mozgalmának 1917 végén, 1918 elején bekövetkezett robbanásszerű előretörésében különösen jelentős állomás az egész birodalomra kiterjedő általános sztrájk 1918 januárjában. Ez Ausztriában, Bécs-Újhelyen kezdődött 1918. január 14-én, s futótűzként terjedt ki az összes többi országrészre. Egyes helyeken csaknem február elejéig tartott. A januári általános sztrájk során alakulnak az első munkástanácsok, jöhetnek ezek még illegálisan dolgoznak, és nem fogják át teljesen a munkásosztályt.

Ebből az egész monarchiát alapjaiban megrázó akcióból Erdély munkássága is jelentősen kivette részét, bár nem teljes létszámban. Még az általános sztrájk megkezdése előtt beszüntették a munkát a szamosvölgyi vasútvonal alkalmazottai. A munka hosszabb-rövidebb ideig tartó megtagadására került sor Resicán, Temesvárt, Aradon, Nagyváradon, Petrozsényben, Vulkánban, Lónyán, Marosújváron, Lupényban. Ez utóbbi alkalmával a katonai parancsnokság egyik, március 20-án kelt jelentésében megállapítja: „A sztrájk tisztán hatalmi kérdésen alapul.“

Ebben a periódusban a proletariátus gyors és feltartóztathatatlan radikalizálódása figyelhető meg. A háború első három évére még a mozgalom szétszórtsága, gazdasági, helyi jellege volt a jellemző, 1917 végétől már mindinkább általános jellegű lesz, s a munkástömegek egységes fellépésének formáját ölti; kétségbevonhatatlan, hogy forradalmi helyzet van kialakulóban, ami az 1918-as év folyamán tovább érlelődik, hogy ősszel nyílt forradalomhoz vezessen.

A januári általános sztrájk „utóvédharcaiként“ a tavaszi hónapokban lezajló kisebb-nagyobb csatározások után messzire gyűrűző megmozdulás a lónyatelepi kincstári bánya munkásainak áprilisi sztrájkja,

amely véres összeütközéshez vezetett a bányászok és a katonai parancsnokság között — maga a katonai parancsnok is megsebesült.

Az 1918-as év nyarának legkiemelkedőbb eseménye a resicai munkások május 22-től június 3-ig tartó szívós és határozottan politikai jellegű megmozdulása. A résztvevők összlétszáma május 25-én meghaladta a 8000-et, de a resicaiakat ekkor már támogatták rokonszenvtüntetéseikkel és részleges sztrájkokkal az aninai, vaskói, kemenszéki és várbok-sányi munkások is. Az előzmények 1918 januárjáig nyúlnak vissza, amikor a hengerművekben a katonai parancsnokság túlkapása elleni tiltakozásul került sor munkabeszüntetésre. Március végén és április elején a munkaidő leszállításáért és béremelésért indult újabb mozgalom. Ennek elfojtására és megtorlásként május 21-én a hatóság elrendelte 35, a vezényelt katonasághoz tartozó munkás bevonulását. Ez ellen az intézkedés ellen léptek sztrájkba a resicai gyárak, s mivel a katonai hatóság nem teljesítette a munkásság követelését — a bevonulatra vonatkozó parancsot nem hatálytalanította —, a hangulat egyre forradalmibb lett.

A lugosi ügyész a temesvári főügyésznek küldött jelentésében így jellemzi a kialakult helyzetet: „... a községben és a munkáskörökben nagy az izgalom, amely a »lázas, forradalom tüneteit viseli magán«. Kétségtelen, hogy a mostani munkabeszüntetés nem a bérmozgalmak közé tartozik, hanem tiszta hatalmi kérdés. A munkásság a munkabeszüntetés fegyverével akarta és akarja a katonai hatóságot intézkedéseiben befolyásolni.“ Az államhatalom erőszakkal igyekezett a mozgalmat elfojtani. A munkásság vezetőit s az izgatóssal gyanúsítottakat őrizetbe vették. Mindez azonban nem hozta meg a várt eredményt. Az izgalom különösen akkor fokozódott, amikor híre ment, hogy a letartóztatottakat Temesvárra, a hadbírószághoz akarják szállítani. Mint egy korabeli hatósági jelentésben olvashatjuk, „egy főleg nőkből és gyermekekből álló tömeg állást foglalt a határban a pályatest mellett, a pályatestre egy kocsit helyeztek, a nők és gyermekek maguk is a pályatestre siettek és a vonatot megállásra kényszerítették. A tömeget a csendőrség lefogta“.

A letartóztatott sztrájkolókat azonban még éjszaka sem merték tovább szállítani, mert félték az esetleges támadástól, amire a munkások el is szánták magukat. Mint az egyik jelentés idézi, egy munkás a következőképpen nyilatkozott: „Nappal a katonai hatalom még elég erős, de ma éjjel, ha a letartóztatottakat elszállítják, a mi túlerónkkal szemben nem léphetnek fel.“ A Nép-főlkölő munkáscsoport resicai parancsnoka később értesíti a honvédelmi minisztert, hogy az elszállítás megerősített karhatalmi egységek őrizete alatt sikerült, de a környék munkásai mozgolódnak. A jelentés szerint pár nap múlva az aninai bányászok szolidaritás-sztrájkjuk során az egyik aknában a dinamit-raktárt feltörték és az ott tárolt robbanószert elvitték. A helyi hatóságok kétségbeesetten kérnek fegyveres segítséget a felettes szervektől s a legszigorúbb intézkedéseket javasolják a sztrájkolók ellen. Egy május 26-án kelt beszámolójában a parancsnok így ír: „A fentemlítettékből következtethető, hogy a munkások, az egész munkáscsoport parancsnoksági körletében szándékoznak a munkát beszüntetni, ezen beszüntetés nem tekinthető sztrájknak, hanem mint az állam békéje és rendje, úgyszintén az állam hadserege ellen irányuló lázadás, miért is kérem az egész munkáscsoport parancsnoksági körletében a rögtönféléő eljárást elrendelni.“

Érdekesek a korabeli dokumentumok részletes leírásai arról, hogy a sztrájkolók nem elégedtek meg a munka megtagadásával, hanem igen nagy elszántsággal léptek fel a sztrájktrórok ellen. Ebben a munkásszonyok jártak elől. A már említett május 26-i jelentés ezzel kapcsolatosan a következőket tartalmazza: „Azon munkásokat, akik a munkát felvenni, illetve folytatni akarták, az asszonyok sértegették, kővel dobálták és ütlegették. Az iparvasút mozdonyait kővel dobálták, egy vonatot úgy állították meg, hogy a kisvasútnak egy kocsiját a sínen keresztül fektették és nagyjából asszonyokból álló csoport a mozdony elé állott.“ A munkafelvétel akadályozására és a mun-

kások elszánt harcára utal a lugosi ügyésznek a temesvári főügyészhez május 28-án küldött átirata is: „Május 23-án a téglagyári munkásnők a téglagyár előtt csoportosultak, és a munkát felvenni akaró munkásokat nem engedték a gyárba... Egy nő a munkásokat nyilvánosan kintartásra biztatta azzal, hogy a katonák úgyis csak vaktölténnyel fognak löni.“

A resicai munkások sztrájkját június végére leverték. Az ennek során alkalmazott erőszak különösen féktelen ezen a többségben nemzetiség lakta, a közvélemény ellenőrzésétől távol eső vidéken. Eszközeiről ízelítőt adhat a resicai Népfőkelő munkáscsoport parancsnokának 1918. június 7-én fogalmazott jelentése: „Az utcán és utakon minden személy igazolatott s ebből kifolyólag a régi igazolvánnyal vagy ilyennel egyáltalán nem rendelkező munkások le lettek tartóztatva, erre az utcák üresen maradtak, mire két napon keresztül a munkásokat lakásukban tartóztattam le. Félnapig letartóztatás után valamennyi kinyilatkoztatta, hogy a munkát felveszi, mire az üzemeknek átadták. A resicabányai és boksabányai főszolgabírókat megkerestem a kerületükbe tartozó községekben annak köz-hírré tétele végett, hogy a Resicabányán dolgozó munkások azonnal jelentkezzenek, különben ellenük a további eljárás folyamatba tétetik. Az idegenforgalom szigorúan ellenőriztetett... Mindez intézkedések eredménye az lett, hogy folyó hó 3-án, hétfőn, majdnem minden munkás megjelent az üzemekben, és azóta dolgozik.“

A sztrájk megtorlásaként sok munkást bevonultattak katonának, még többet elzárásra és pénzbüntetésre ítélték. Ezek az intézkedések szervesen illeszkedtek bele abba a kettős politikába, amelyet a kormány 1918-ban szükségesnek tartott felhasználni a tömegmozgalmak ellen: egyrészt a népesség becsapása politikai engedmények ígéretésével, másrészt pedig a nyílt fegyveres erőszak alkalmazása. Már 1918 januárjában kidolgozták a statárium-rendeletet, s az ezzel kapcsolatos utasításokat március elején elküldték a megyei kormányzati szervezeteknek, hogy szükség esetén bármikor életbe lehessen léptetni. Az igazságügyminiszter rendlettervezetében felsorolja azokat a helységeket, ahol a rögtönítélő törvényszékek felállítandók. Eszerint Erdély csaknem valamennyi nagyobb városában és ipari központjában statáriális bíróságokat szándékoztak létesíteni. A honvédelmi miniszter 1918. május 3-án valamennyi kerületi katonai parancsnokságnak küldött szigorúan bizalmas parancsában utasítja őket, hogy a hadiüzemekben folyó sztrájk esetén nem elegendő a vezetők bevonultatása és frontra küldése, hanem bizonyos esetekben, például „folytatólagos munkamegtagadás esetén“ a katonakötelességekkel szemben alkalmazni kell a katonai rögtönítélő bíraskodást. Így akarták megfélemlíteni a munkásokat. Erre mutat az utasítás 4. pontja is: „A rögtönbíráskodás kihirdetése, tárgyalások és ítélethirdetések lehetőleg a helyszínen történjenek, az ítélet végrehajtása azonban a Hadosztály Bíróságnál. A halálos ítélet kihirdetése és végrehajtása között 12 óra időköz maradjon. Gondoskodni kell arról, hogy ezen határidő engedélyezése a halálos ítélet kihirdetése után, a sztrájkoló munkásoknak azonnal tudomására jusson. A rendelkezés célja, hogy magatartásukat megváltoztassák és a munkát újból teljesen felvegyék, mely esetben a munkásság előterjesztett kérelmére a halálraítéltek megkegyelmezése jóakarató megfontolás tárgyává teendő.“

A statáriális bíráskodást később — sztrájk esetére — kiterjesztették a nem hadkötelesekre is.

A kormány rendkívül szigorú intézkedései nem hozták meg a várt eredményt. 1918 nyarán a sztrájkmozgalmak folytatódnak, még szélesebb hullámokat vetnek. Feltartóztathatatlanul érik a forradalmi válság. Ennek állomásai a sztrájkok, mert, mint Lenin megjegyzi: „... minden sztrájk mögött a forradalom hidrája rejtőzik...” (*Művei*, 27. 81).

A haldokló monarchiában egyre inkább úrrá lesz a zűrzavar. Minden jel arra mutat, hogy a forradalom küszöbön áll, a régi rendszer bomlása gyors léptekkel halad. A hangulat forradalmasításában igen nagy szerepet játszanak a Szovjet-Oroszországból harci tapasztalatokkal hazatérő volt hadifoglyok tizedzei. A katonai hatóságoknak elszigetelésükre irányuló minden intézkedése és az alkalmazott retorziók ellenére ezek az elemek oroszországi élményeiknek már csak az elmesélésével is „felforgató” szellemet terjesztettek. Ez érződik a lakosság minden kategóriájában, nem utolsósorban a hadseregben.

Az 1918 nyarán végbemenő forradalmi érésnek fontos állomása a júniusi tömegsztrájk. Követelései közé tartoztak: olyan kormány alakítása, amely nemcsak hogy beiktatja az általános választójogot, de feltétel nélkül megkötö a békét, intézkedik a lakosság ellátásának megjavításáról, a vagyonos osztályok megadóztatásáról s nem korlátozza semmiben a közszabadságot.

A petrillai körjegyző a hónap közepén már munkásmegmozdulásokról ad hírt a munkászászlóalj parancsnokságának, egyben figyelmeztet: „A munkások között lappangó hangulat arra enged következtetni, hogy izgatók járnak a községekben, akik szociális, forradalmi, antimilitarista, sőt dinasztiaellenes folyamatokat igyekeznek előidézni, és ennek következménye, hogy a veszélyes fenyegetések napirenden vannak: híresztelik, hogy Péter és Pál napján vérfürdőt rendeznek, az urakat legyilkolják, házaikat felrobbantják és az igazgatást ők veszik a kezükbe; továbbá beszélik, hogy a frontok rövid idő alatt megszűnnek, a katonák velük tartanak, az engedelmességet megtagadják, stb. stb... Célszerűnek vélem olyan intézkedéseket tenni, amelyek egyrészt a mozgalom veszélyes következményeit elfojtják, másrészt pedig, hogy érezzék hatását annak, miszerint a karhatalom kirendelését az ő veszélyes magatartásuk tette szükségessé.”

Az események gyorsan peregnek: június 20-án sztrájkba lépnek a Zsilvölgye több bányájának dolgozói, 21-én általánossá vált a munkabeszüntetés a Bánságban. Az általános sztrájkba az erdélyi munkásság köréből elsősorban a vasutasok kapcsolódtak be a legnagyobb számban; az aradi, kolozsvári és temesvári vasúti igazgatóságok területén több mint 1300 vasutas sztrájkolt.

Az 1918. júniusi általános sztrájk kifejezetten politikai jellegű és a Habsburg-monarchia pusztulásának közvetlen előhírnöke volt, jelentősen hozzájárult a munkásság politikai öntudata, a nemzetközi szolidaritás érzésének gyarapításához. Nyomában a munkásharcok újra fellángoltak, még gyakoribbakká váltak, s láncszerűen egész nyáron folytatódtak. Különösen szeptemberben és októberben szinte kivétel nélkül mindennap a kormány lemondását és békekötést követő akciókra került sor.

*

A világháború éveinek nagy munkásharcaival párhuzamosan, azok hatása alatt — különösen 1918 folyamán — a parasztmegmozdulások a városi dolgozók fellépése, a katonalázadások s szökések, a különböző alakulatok teljes önfeloszlatása napirenden voltak. Ezek a tömegmozgalmak, amelyek során Erdélyben mindig összefonódtak a társadalmi-politikai és nemzeti követelések, a forradalmi válság feltartóztathatatlan megérlelését, a Habsburg-birodalom rendszerének a végleges szétzúzását jelentették. Vállvetve küzdött bennük a különböző nemzetiségű munkások és dolgozók minden kategóriája. A népek számon kérték a fekete-sárga uralom minden visszasságát, igazságtalanságait, elnyomó politikáját, a rablőháború okozta szenvedéseket, kint, keservet, milliók halálát.

1918 októberében a belső forradalmi mozgalom — amelynek fejlődésére lelkesítően hatott a Nagy Októberi Szocialista Forradalom példája —, a központi hatalmak haderejének összeomlása s a frontokon elszenvedett vereségek körülményei között elsöpörte a dualista Habsburg-birodalmat. Ezt a Habsburg-ház, az osztrák, valamint reakciós uralkodó körök semmilyen manővere, politikai engedményekre tett ígérete sem tudta már megakadályozni. A kirobbanó polgári demokratikus forradalom nyomán, mint Lenin 1918. november 6-án mondott beszédében megállapította: „... Ausztria—Magyarországon kő kövön nem maradt“ (*Művei*, 28. 146). Bekövetkezett az, amiről a forradalmi marxizmus tudományos előrelátásával Lenin — Rosa Luxemburg tételét magáévá téve — már 1916-ban írt: „Ausztria—Magyarország felszámolása történelmileg csak Törökország széthullásának a folytatása s egyben a történelmi fejlődés követelménye“ (*Művei*, 22. 324).

Nem vitás, hogy a polgári demokratikus jellegű forradalmi áradat, amely a dualista monarchia különböző területein 1918 őszén végighömpölygött, és az Erdélyben lezajlott mélyenszántó forradalmi események nem választhatók el mereven egymástól. De tény, hogy az utóbbiak sem jelentenek egyszerű visszatükrözést. Erdélyben — éppen a lakosság többségét alkotó román tömegek nemzeti felszabadulásra és egyesülésre irányuló törekvései nyomán — a forradalmi helyzet sajátos körülmények között alakult ki, érilődött meg, és ment át forradalomba. Itt — és ez természetes történelmi jelenség — a néptömegek harcát pozitívan befolyásolta a régi Románia területén kibontakozó mozgalom, összefonódott a Kárpátok mindkét oldalán élő románok jogos törekvése, hogy egy egységes, demokratikus román nemzeti állam keretében éljenek. Megalapozott az a megállapítás, amely szerint az erdélyi néptömegek nemzeti törekvéseikben a régi Románia néptömegeinek támogatását élvezték. Az erdélyi és az ó-romániai munkás- és népmozgalmak között, a politikai és kulturális élet terén messzire visszanyúló kapcsolatok állottak fenn. A munkásosztály szervezeteinek együttműködését, akcióinak találkozását a politikai álláspontok azonossága, a közös cél — a társadalmi-nemzeti felszabadulás, az egységes nemzeti állam létrehozása — határozta meg.

Az 1918. novemberi polgári demokratikus jellegű forradalmi mozgalomnak — amelyek fő erejét a munkásság és a parasztság legszélesebb tömegei alkották — következményeként a régi Habsburg-birodalom helyén új nemzeti államok alakultak ki, illetve a korábban elnyomott nemzetségek elszakadtak és csatlakoztak már létező nemzeti anyaállamaikhoz. Így a Habsburg-állam hatalmának szétzúzása révén a néptöme-

gek hozták létre Erdély Romániával való egyesülése megvalósításának objektív feltételeit. Ez volt az egyetlen út, amelyen végbe lehetett a román nép társadalmi és nemzeti törekvéseinek megoldása a polgári demokratikus átalakulások történelmileg diktált irányába. A kérdésnek ilyen értelmű felvetését találjuk Leninnél is, aki *Tézi-
sek a nemzeti kérdéstről* című írásában (1913. június) egyebek között arról ír, hogy „... egész Kelet-Európában (Ausztria és a Balkán) és Ázsiában — vagyis az Oroszországgal határos országokban — vagy még nem fejeződött be, vagy még éppen csak megkezdődött az állam polgári demokratikus átalakulása, amely kisebb vagy nagyobb mértékben mindenütt a világon arra vezetett, hogy önálló nemzeti államok alakultak...” (*Művei*, 19. 235). Később, 1917 januárjában visszatér a problémára: „... nagyon sok román és szerb »államának« határain kívül él, ... általában a Balkánon az »államalakulás« burzsoá-nemzeti irányban nem fejeződött be...” (*Művei*, 23. 300).

A világháború alatt s különösen 1917 végétől új lendülettel kibontakozó munkásmozgalom az események ilyen alakulásának a középpontjában állt, és a fejlődés élenjáró mozgatóereje volt. Vonatkozik ez mind az erdélyi, mind az ó-romániai munkástömegekre. A munkássztyály, amely a társadalom leghaladottabb erejének bizonyult, az 1918-as év nagy történelmi eseményeiben is az első sorokban állott. Cselekvő szerepet vállalt az egységes nemzeti állam megteremtésére irányuló erőfeszítésben, amely az egész románságot, valamennyi társadalmi osztályt, réteget mozgósított és fellépésre készítetett. A proletariátus erőinek egyesítése a Kárpátok mindkét oldalán, s a burzsoá-földesúri hatalom megdöntése forradalmi úton, a polgári demokratikus forradalomnak következőes, „plebejusi úton“ történő véghezvitele biztosíthatta volna a néptömegek forradalmi harcának sikerét és továbbjutását a szocialista forradalomra való áttérés irányába. Emellett szálltak sikra a dolgozó tömegek képviselői az 1918. november 28. és december 1. között — a Gyulafehérvár feletti, Horia mezejének nevezett fensíkon — tartott gyűlésen. A több mint 100 000 ember közül 10 000 ipari munkás volt, a megválasztott hivatalos delegátusok száma 1228, ebből 150 szociáldemokrata. Az ipari munkásság szószólói az egyesülés mellett foglaltak állást, ugyanakkor állhatatosan követelték, hogy az egyesülés demokratikus köztársaság keretében valósuljon meg. A köztársaság eszméje, a Hohenzollern-dinasztia eltávolítása követelésének gondolata visszatér a proletariátus megmozdulásában, és nemritkán mint feltétel szerepel az egyesülés megvalósítása során felmerült vitákban. Ebből a szempontból jellemző a Zsilvölgye és a Bánság román, magyar és német munkástömegeinek magatartása, mivel ők alkották a nagyüzemi proletariátus több mint 40%-át. Ezek szervezetei a Romániával demokratikus köztársaság keretében való egyesülésre törekedtek, s ennek nem ritkán hangot adtak.

A munkásságnak és főleg a legöntudatosabb elemeinek ezt a történelmi fejlődés irányával egybeeső, az általános nemzeti és az osztályérdekeknek teljesen megfelelő, a kettőt egységes egészként felfogó álláspontját számtalan korabeli dokumentum tükrözi. „Meggzabadultunk most a magyar bárók és grófok uralmától — írja az *Adevărul* 1918. december 9/22-i száma —, Gyulafehérváron elhatároztuk, hogy egyesülünk Romániával és kimondtuk, hogy általános szavazati jogot akarunk, kenyeret akarunk, munkásvédelmi törvé-

nyeket akarunk és az élet mindenféle javaiból részesedni akarunk. De mi következik most? Mi a teendő? Milyen magatartást kell tanúsítanunk, különösen nekünk, munkásoknak, akiket nemcsak mint nemzetet, de mint osztályt is elnyomtak?

Várjuk nyugodtan, amíg teljesül a gyulafehérvári határozat minden egyes pontja? Legyünk bizalommal a román urak becsület- és igazságérzete iránt, akik gúnyt akarnak úzni belőlünk és még egy morzsányi jogot sem akarnak juttatni nekünk?

Nagy hiba volna és valóságos szerencsétlenségre vezetne, ha így tenénk. Mert az igazság az, hogy felszabadulásunk a megvalósulás útján van és senki sem gáncsolhatja már el, de mi a társadalmi rabságból is fel akarunk szabadulni, azt akarjuk, hogy a munkásosztály is jómódban éljen és egyenlő jogai legyenek az ország minden más állampolgárával.

A munkástömegek tehát akarták az egységes nemzeti állam megteremtését, s a szociáldemokraták legforradalmibb elemei a nemzeti egyesülés kérdésében együttműködtek az ebben a vonatkozásban haladó szerepet játszó polgári erőkkel, de a legélesebben elhatárolták magukat a kizsákmányoló osztályok sovíniszta, gyűlölködést szító magatartásától, és hitet tettek a különböző nemzetiségű dolgozók összefogásának eszméje mellett. Az Erdélyi Szociáldemokrata Párt szebeni kongresszusát összehívó közlemény például megállapítja: „Az a feladatunk, hogy az új Romániában, a Kárpátokon-túli elvtársakkal együtt szilárd és erős alapokon építsük a munkásmozgalmat, hogy semmiféle vihar vagy orkán se tudja szétzúzni. De az is reánk vár, hogy megértessük a Romániához csatlakozó részekben élő magyar vagy német elvtársainkkal, hogy igazi testvéreik vagyunk és velük együtt akarunk harcolni az egész munkásosztály felszabadulásáért.”

Az egységes nemzeti állam kialakításáért, a társadalmi-nemzeti követelések kivívásáért folyó küzdelemben az ipari munkásság akciói mellett különös jelentőségű a parasztság — Erdély lakosságának közel 70 százaléka — forradalmi megmozdulása. A paraszttömegek, amelyek hosszú évszázadokon keresztül számtalan kísérletet tettek a latifundiumok, a kizsákmányolás nyűgének lezárására, a föld megszerzésére, 1918 októberében és novemberében elsőprő erejű harcba lendültek. Ez a fellépés elválaszthatatlanul kapcsolódik az ipari munkásságnak az egész imperialista háború alatti szakadatlan harcához, mindenekelőtt az 1918-as év őszének tömegsztrájkjaihoz és tüntetéseihez.

A parasztság alapjában spontán akciói a nagybirtok, a falu többi kizsákmányolója és a helyi hatóságok ellen irányult. Különös erővel nyilvánult meg a tömegek ellenszenva a jegyzők és csendőrök ellen. Nagy részüket el is kergették a falvakból. Jellegetes és gyakran jelentkező formája a parasztmozgalmaknak az állami, községi vagy magánraktárakban felhalmozott élelmiszerek, a földesúri nagybirtokon talált termények és különböző ingóságok erőszakkal történő szétosztása. A harc formái legtöbbször kezdetlegesekek, s a paraszttömegek akciói elég hamar kifulladásra, mégis ott rejlik mögöttük a központi kérdés: a földosztás, bár csak kevés helyen jutottak el odáig, hogy elfoglalják és felosztják a földesúri földet. A novemberi parasztmegmozdulásokban Erdély román, magyar és más nemzetiségű paraszttömegei egymásra találtak, és vállvetve küzdtek.

Erdély román parasztságát a társadalmi elnyomás alóli felszabadulás és a Romániával való egyesülés vágya egyaránt áthatotta. Erre utal a *Foia tărănuului*, amikor arról ír, hogy az erdélyi paraszttömegek egyesülni akarnak „a hegyeken túli testvéreikkel... a szorgalmas és becsületes, felszabadult munkásokkal és földművesekkel a munkás- és paraszttanácsok romániai köztársaságában”.

A városi és falusi dolgozók mellett a román burzsoázia jelentős körei is sikraszálltak a fennálló viszonyok megváltoztatásáért, a románság jogos nemzeti törekvéseinek valóra váltásáért, az egységes nemzeti állam létrehozásáért.

A baloldali szociáldemokrata erők, a munkás- és paraszttömegek, a burzsoázia egy része, a kispolgárság és a haladó értelmiségiek polgári

demokratikus forradalmi törekvései érződnek a gyulafehérvári nemzetgyűlés nyilatkozatában, a „gyulafehérvári pontokban“ is. A román burzsoá-földesúri kormány s a dinasztia köreinek minden nyomása ellenére, a nyilatkozat sokkal haladóbb szellemű, mint azt azok szerették volna, s olyan demokratikus reformok megvalósítását is előírnyozta, amelyek már meghaladták azt a határvonalat, ameddig a kormányzó körök el szándékoztak menni (ezek közé tartozik az együttélő nemzetiségek teljes jogegyenlősége, a közélet alapvető demokratizálása, radikális agrárreform, a fejlett ipari államokban biztosított jogok és előnyök szavatolása az ipari munkásságnak).

Az együttélő nemzetiségekhez tartozó élenjáró munkások is megértették a történelmi fejlődés irányát, támogatásukról biztosították román elvtársaikat nemzeti felszabadulásukért vívott jogos harcukban, egy frontba sorakozva velük az azonos társadalmi célokért folytatott küzdelemben, a közös osztályellenség ellen. A Zsilvölgyében november 8-án

A gyulafehérvári nagy nemzeti gyűlés — 1918. december 1.

a Román Nemzeti Párt szervezte népgyűlésen felszólalt a munkástanács egyik vezetője, egy magyar munkás is, aki egyebek között ezeket mondotta: „Nem állítunk akadályt nemzeti egységek megvalósítása útjába... A múlt, amely kifosztotta a munkásságot és nehéz terheket rakott a vállunkra, a hibás nemzetiségi politika ideje véget ért... Titeket is elnyomtak és kiraboltak; ez a föld, amelyről elűzött a magyar állam és a kapitalizmus, a tietek volt. De nem a magyar nép üzött benneteket az erdők szélére. Nem! A kapitalizmus kergetett oda, mert a kapitalizmusnak nincs nemzetisége. Az ő nemzetisége a pénz, az az átkozott hatalom, amely egyformán sújtja a román és magyar vagy német munkást.“

A munkásosztály, amely a hazai történelem színpadán való megjelenése óta a társadalom legelőrehaladottabb ereje, az ország fejlődése, társadalmi és nemzeti felszabadulása eszményeinek hordozója, a fennálló viszonyok elleni következetes és szakadatlan harcával elsődleges szerepet vállalt Erdélynek Romániával való egyesítése megteremtésében is. Az egyesülés megvalósítása az egész nép műve volt, de az élvonalban a

munkásosztály haladt. Az erdélyi proletariátus elszánt osztály- és nemzeti felszabadulást célzó harca az első világháború alatt különös jelentőséget kap abban az összefüggésben, amely cáfolhatatlanul bizonyítja, hogy ez közvetlenül előkészítette és előmozdította az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlását, biztosította az egységes román nemzeti állam kialakulási folyamatának a megvalósítását. Az 1918. december 1-i gyulafehérvári gyűlés határozata betetőzte az évszázados egységtörekvést, kifejezve az ország egész népének akaratát. Erdély egyesülése Romániával a román nép nemzeti felszabadító mozgalmának történelmi jelentőségű győzelme, határkö a modern Románia fejlődésében. Nem igényel külön bizonyítást, hogy az egységes román nemzeti állam kifermálódásának befejezését sürgette a hazai társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális fejlődés egésze.

Az 1918. december 1-i történelmi aktus általános értékelését Nicolae Ceauşescu elvtárs fogalmazta meg a márăşeşti-i csata ötvenedik évfordulóján mondott beszédében: „Az egyesülés győzelmes betetőzése volt annak az évszázados harcnak, amelyet a román nép leghaladóbb moldvai, havasalföldi és erdélyi erői, a nép tudósai és nagy gondolkodói vívtak, betetőzése volt annak a tevékenységnek, amelyet a forradalmi elemek, szocialista harcosok folytattak, betetőzése volt az egész román nép törekvéseinek és akaratának.

Mint ismeretes, az egységes román nemzeti állam kialakulása a burzsoá-földesúri rendszer fennállásának körülményei között ment végbe. Az uralkodó osztályok arra használták fel az egyesülést, hogy megszilárdítsák gazdasági és politikai uralmi pozícióikat, fokozzák a dolgozók kiszákmányolását és elnyomását; ugyanakkor Románia továbbra is függő viszonyban maradt az imperialista nagyhatalmakkal szemben. E körülmények miatt a széles néptömegek nem valósíthatták meg teljes mértékben a társadalmi és nemzeti igazságra irányuló törekvéseiket, amelyekért harcoltak. Mindazonáltal a nemzeti egység megvalósítása pozitív befo-

A gyulafehérvári nagy nemzeti gyűlés — 1918. december 1.

lyást gyakorolt Románia egész gazdasági, politikai és társadalmi alakulására. Megteremtette a feltételeket a társadalom haladó erőinek fejlődéséhez, a munkásosztály forradalmi mozgalmának fokozásához, hathatósan ösztönözte a burzsoá-földesúri kizsákmányolás és elnyomás elleni harcot. A munkásosztályra — társadalmunk leghaladóbb erejére — hárult az a küldetés, hogy biztosítsa a nép nagy törekvéseinek maradéktalan megvalósítását. A kommunista pártnak, élcsapatának vezetésével a munkásosztály a parasztsággal, az értelmiséggel, az összes haladó erővel szövetkezve gyökeres forradalmi átalakításokat valósított meg a román társadalom kebelében, biztosította a szocializmus győzelmét, az új társadalom felépítését Románia egész területén.“

Azok a törekvések, amelyekért 50 évvel ezelőtt — a munkásosztályal a középpontban — a népi tömegek harcoltak, ma váltak teljesen valósággá. A szocialista köztársasággá lett Románia az anyagi és szellemi fejlődés teljében levő szuverén, virágzó ország; a hatalmat kezében tartó szabad és független nép maradéktalanul ura sorsának. Szilárd egységbe tömörül a kommunista párt körül, amely irányítja a kommunizmus felé vezető úton.

*A gyulafehérvári
Horea-émlékmű*